

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหาการวิจัย

นับตั้งแต่อินเทอร์เน็ตเข้าสู่สังคมไทยจนปัจจุบัน อินเทอร์เน็ตได้เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทยมากขึ้นเป็นลำดับ จากการสำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2565 (ไตรมาส 1) ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า ประชาชนอายุ 6 ปีขึ้นไป ประมาณ 65.4 ล้านคน มีผู้ใช้ อินเทอร์เน็ตถึง 56.7 ล้านคน (ร้อยละ 86.6) ผู้ใช้โทรศัพท์มือถือ 62.3 ล้านคน (ร้อยละ 95.2)¹ อินเทอร์เน็ตเติบโตอย่างรวดเร็วจากที่มีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเพียง 8.47 ล้านคน (ร้อยละ 14.2) ใน พ.ศ. 2549² และ 21.7 ล้านคน (ร้อยละ 34.9) ใน พ.ศ. 2557³ ซึ่งเป็นสองปีที่เกิดการรัฐประหารในประเทศไทย และมีการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ภายหลังการรัฐประหารทั้งสอง ครั้งดังกล่าว

หากพิจารณาทิศทางการใช้อินเทอร์เน็ตในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2561 (ไตรมาส 1) – 2565 (ไตรมาส 1) มี ข้อมูลที่ชี้ให้เห็นว่า ในระยะเวลา 5 ปีนี้ ประเทศไทยมีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยใช้อินเทอร์เน็ต เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 56.8 ใน พ.ศ. 2561 (ไตรมาส 1) เป็นร้อยละ 86.6 ใน พ.ศ. 2565 (ไตรมาส 1) (จาก 36.0 ล้าน คน เป็น 56.7 ล้านคน)⁴ และจากการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย พ.ศ. 2563 มีผู้ใช้ อินเทอร์เน็ตที่ใช้ทุกวัน ถึงร้อยละ 89.3 ส่วนกิจกรรมที่ใช้อินเทอร์เน็ตส่วนใหญ่ใช้สื่อสังคมออนไลน์ (Facebook, Twitter, LINE, Instagram) ร้อยละ 92.0 รองลงมาคือ โทรศัพท์ผ่าน Internet (VoIP) เช่น โทรผ่าน Line,

---

¹ สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, *การสำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2565 (ไตรมาส 1)* (กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2565), จ.

² สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, *สำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2549* (กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, 2550), 23.

³ สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, *สำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2557* (กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, 2557), 16.

⁴ สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, *การสำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2565 (ไตรมาส 1)*, อ้างแล้ว, จ.

Facebook, Facetime, WhatsApp เป็นต้น ร้อยละ 90.9⁵ สถิตินี้ดังกล่าวเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของอินเทอร์เน็ตที่อยู่ในวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี

การขยายตัวของอินเทอร์เน็ตยังมีความเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตที่พัฒนาจากยุค Web 1.0 ในช่วง พ.ศ. 2537 – 2543 ซึ่งเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว (one way communication) ผู้บริหารเว็บไซต์เป็นผู้สร้างข้อมูล ผู้ใช้อ่านได้เพียงอย่างเดียวเท่านั้น อีกทั้งข้อมูลยังเป็นแบบคงที่ทำให้ผู้ใช้ไม่สามารถเพิ่มหรือโต้ตอบกับเว็บไซต์ได้ ที่เรียกว่า “The Information Web” มาสู่ยุค Web 2.0 ในช่วง พ.ศ. 2543 – 2553 ที่เรียกว่า “The Social Web” ซึ่งนอกจากผู้ใช้สามารถอ่านเว็บไซต์ได้ ยังมีปฏิสัมพันธ์และเชื่อมต่อกับผู้ใช้รายอื่นในสื่อสังคมออนไลน์ผ่านเว็บไซต์ในรูปแบบใหม่ เช่น Weblog, Facebook, YouTube และอื่น ๆ อีกมากมายที่เกิดขึ้นในยุคนี้ ผู้คนสามารถทำงานร่วมกัน แลกเปลี่ยนแนวความคิด แบ่งปันข้อมูล และสร้างข้อมูลที่มีอยู่ได้ทั่วโลก ผ่านการสื่อสารแบบสองทาง (two way communication) มาสู่ยุค Web 3.0 ในช่วง พ.ศ. 2553 - 2563 ที่เรียกว่า “Semantic Web” ซึ่งคอมพิวเตอร์สามารถสรุปข้อมูลได้โดยอัตโนมัติและตัดสินใจด้วยเหตุผลบางประเภทตามที่ผู้ออกแบบระบบได้สร้างระบบการคำนวณของชุดคำสั่งไว้ หรือที่เรียกว่า “อัลกอริทึม” (Algorithm) ความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมข้อมูล (Information Architecture) ระหว่าง Web 2.0 ที่พัฒนามาสู่ Web 3.0 จึงมีความเกี่ยวข้องกับวิธีที่เว็บไซต์ได้รับการออกแบบสำหรับการไหลของข้อมูลและการโต้ตอบระหว่างผู้ใช้และเว็บไซต์ได้อย่างง่าย จนถึงยุค Web 4.0 ในช่วง พ.ศ. 2563 – 2573 เว็บไซต์ที่ทำงานแบบปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ที่ฉลาดมากยิ่งขึ้น คอมพิวเตอร์สามารถคิดได้ ในการอ่านทั้งเนื้อหา ข้อความ และรูปภาพ หรือวิดีโอ ก็สามารถที่จะตอบสนองแล้วตัดสินใจได้ว่า จะดึงข้อมูลอะไร จากไหนที่จะให้ประสิทธิภาพดีที่สุดมาให้ผู้ใช้งานก่อน สามารถทำงานได้แทบจะทุกอุปกรณ์ หรืออาจจะช่วยระบุตัวตนที่แท้จริงของผู้ใช้งาน⁶ อินเทอร์เน็ตจึงกลายเป็นจุดสนใจที่สำคัญและมีการใช้สถาปัตยกรรมข้อมูลเพื่อให้เว็บไซต์สื่อสังคมออนไลน์ เช่น YouTube, Facebook, Twitter ใช้งานง่าย รวมถึงสามารถแสดงความคิดเห็นหรือความรู้สึกของผู้ใช้ผ่านกลไกการติด Hashtag กด Like กด Share และอื่น ๆ การจัดการข้อมูลบนเว็บไซต์จึงมากขึ้น และทำให้ผู้เชี่ยวชาญสามารถเข้าถึงเนื้อหาของเว็บไซต์ได้มากขึ้น ขณะเดียวกันผู้ให้บริการก็สามารถใช้ประโยชน์จากการบริหารจัดการข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ได้มากขึ้นด้วย เช่น Google, Google Map เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ลักษณะเฉพาะของอินเทอร์เน็ตที่ผู้ใช้เป็นผู้ผลิตสร้างเนื้อหาได้ด้วยตนเอง (User Generated Content :UGC) และทำงานแบบปัญญาประดิษฐ์ ได้ก่อให้เกิดพื้นที่สาธารณะในการปะทะสังสรรค์

⁵ สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, *สรุปผลที่สำคัญ สสำรวจการมี การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2563* (กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2564), 26-27.

⁶ ปรับปรุงจาก กฤษณพงศ์ เลิศบำรุงชัย, “Web Technology 1.0-5.0,” <https://touchpoint.in.th/web-technology-1-5/> (สืบค้นเมื่อ 3 พฤษภาคม 2564).; ปรับปรุงจาก “เว็ลด์ไวต์เว็บ - จากเว็บ 1.0 ไปยังเว็บ 5.0,” <https://sites.google.com/site/santiphongnung2525/khwam-mankhng-khxng-rabb-sarsnthes/web1-0-web5-0> (สืบค้นเมื่อ 3 พฤษภาคม 2564).

ของข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นต่าง ๆ แต่ข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นที่ไหลเวียนอยู่ในอินเทอร์เน็ตไม่ได้มีเฉพาะเชิงบวกและมีประโยชน์เท่านั้น ในอีกด้านหนึ่งก็อาจก่อให้เกิดเนื้อหาอันไม่พึงประสงค์บนอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ซึ่งเป็นพื้นที่หลักสำคัญของอินเทอร์เน็ตในยุคปัจจุบัน มีเนื้อหาบางประเภทที่ผิดกฎหมาย กระทบต่อความมั่นคงของรัฐ หรือเป็นเนื้อหาที่อันตรายต่อผู้ใช้ ทำให้รัฐและสังคมมีความกังวลกับเนื้อหาเหล่านี้ การกำกับดูแลเนื้อหาบนอินเทอร์เน็ตจึงเป็นประเด็นที่ถูกกล่าวถึงและมีความสำคัญต่อสังคมไทยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา

การกำกับดูแลเนื้อหาในอินเทอร์เน็ตจึงเป็นเรื่องจำเป็นที่ไม่อาจปฏิเสธได้ เพื่อปกป้องผู้ใช้ที่อาจจะยังมีวุฒิภาวะหรือระดับของการรู้เท่าทันทางดิจิทัล (Digital Literacy) หรือความฉลาดทางดิจิทัล (Digital Intelligence Quotient: DQ) ไม่มากเพียงพอที่จะคัดกรอง หรือควบคุมการใช้อินเทอร์เน็ตด้วยวิจารณญาณของตนเอง ตลอดจนยังไม่มี ความเข้าใจในกลไกการทำงานทางดิจิทัลของอินเทอร์เน็ตอย่างดีพอ แต่การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐที่ขาดความเข้าใจอาจล้าเส้นไปสู่การละเมิดเสรีภาพในการแสดงออกของผู้ใช้ได้เช่นกัน ดังนั้นจึงต้องสร้างสมดุลระหว่างการกำกับดูแลเนื้อหาและการรักษาเสรีภาพในการแสดงออกของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตไปพร้อม ๆ กัน⁷

อินเทอร์เน็ตมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับเสรีภาพในการแสดงออกในระบอบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม นับตั้งแต่การเกิดขึ้นของอินเทอร์เน็ตและการใช้งานที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในทศวรรษ 1990 อินเทอร์เน็ตได้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะรูปแบบใหม่สำหรับการแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระในประเด็นต่าง ๆ เป็นชุมชนเสมือนจริง (Virtual Community) ของผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันแลกเปลี่ยนความรู้ความสนใจร่วมกันบนเครือข่ายขนาดใหญ่ที่เชื่อมต่อกันทั่วโลก จุดเด่นของอินเทอร์เน็ตในยุคแรกคือไม่เปิดเผยตัวตนและมีเสรีภาพ โดยมีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตจำนวนค่อนข้างน้อยในขณะนั้น ผู้ใช้อินเทอร์เน็ตได้ร่วมกันกำหนดกฎเกณฑ์สำหรับการแบ่งปันชุมชนออนไลน์ ที่เรียกว่า “Netiquette” ซึ่งถือเป็นกลไกการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตในยุคแรก ๆ

รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ เริ่มเข้ามามีบทบาทในการควบคุมการใช้อินเทอร์เน็ต รวมถึงเนื้อหาต่าง ๆ บนอินเทอร์เน็ต ประเด็นสำคัญในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตทั่วโลก เน้นที่การปกป้องเด็กและเยาวชนจากภาพลามกอนาจารของเด็ก การสนับสนุนการใช้ความรุนแรง และการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาของเนื้อหาอินเทอร์เน็ต และในบางประเทศ อาจมีจุดประสงค์เฉพาะในการควบคุมอินเทอร์เน็ต เช่น การประกาศใช้พระราชบัญญัติผู้รักชาติของสหรัฐอเมริกา (USA Patriot Act) เพื่อเสริมสร้างและต่อสู้กับการก่อการร้ายในสหรัฐอเมริกา โครงการควบคุมและปิดกั้นอินเทอร์เน็ตเพื่อรักษาความมั่นคงของชาติในประเทศจีน (Golden Shield Project) หรือที่มักเรียกว่า The Great Firewall of China (GFW) พระราชบัญญัติป้องกันการเสพติดอินเทอร์เน็ตและเกมออนไลน์สำหรับเยาวชน (Shutdown Law or Juvenile Protection Act) ในประเทศสาธารณรัฐเกาหลี เป็นต้น

⁷ มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, *รายงานผลการศึกษาระดับสมบูรณ์ (Final Report) โครงการศึกษาวิจัยการปฏิรูปสื่อ เล่มที่ 5 “การกำกับดูแลเนื้อหาของสื่อใหม่ (New Media)”* (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ, 2559), 1-2.

สำหรับประเทศไทยนั้น การกำกับดูแลเนื้อหาทางอินเทอร์เน็ตของประเทศไทยเริ่มตั้งแต่ช่วงแรก ๆ ของการใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยประมาณ พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา ในขณะที่นั้นผู้ใช้อินเทอร์เน็ตมีไม่มากนัก และยังมีเนื้อหาทางอินเทอร์เน็ตที่ไม่เหมาะสมจำนวนเล็กน้อย รัฐบาลยังไม่มีกลไกการกำกับดูแลที่ชัดเจน จนกระทั่ง พ.ศ. 2546 รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมอินเทอร์เน็ต และส่งเสริมการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในระดับครัวเรือน ทำให้จำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและมีเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมเพิ่มมากขึ้น เช่น เว็บไซต์ลามกอนาจาร เว็บไซต์ขายของผิดกฎหมาย เว็บไซต์ที่กระทบต่อความมั่นคงของชาติ รวมทั้งเว็บไซต์หมิ่นสถาบันพระมหากษัตริย์ และปัญหาการติดเกมออนไลน์ของเยาวชน ซึ่งเป็นเหตุให้สังคมไทยตระหนักและกังวลเกี่ยวกับปัญหาเนื้อหาทางอินเทอร์เน็ตที่ไม่เหมาะสม แต่ในขณะนั้นอินเทอร์เน็ตยังมีอิทธิพลต่อสังคมเพียงเล็กน้อยเมื่อเทียบกับสื่อกระแสหลักประเภทอื่น ๆ⁸

ความสำคัญของอินเทอร์เน็ตที่มีต่อการเมืองไทยเริ่มชัดเจนขึ้นตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา ในช่วงที่เริ่มเกิดความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างรัฐบาลทักษิณกับกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย อินเทอร์เน็ตมีบทบาทเป็นสื่อทางเลือก โดยมีเว็บไซต์ (website) กระดานสนทนา (web board) และห้องสนทนา (chat room) เป็นพื้นที่แสดงความคิดเห็นด้านการเมืองที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง และเป็นเครื่องมือสื่อสารทางการเมืองของกลุ่มผู้ต่อต้านรัฐบาลทักษิณ จนรัฐบาลเริ่มเข้ามาสอดส่องและกำกับดูแล กระทั่งเกิดการรัฐประหารใน พ.ศ. 2549 โดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) สื่อมวลชนอื่น ๆ ถูกควบคุมอย่างหนัก อินเทอร์เน็ตจึงกลายเป็นพื้นที่นำเสนอข่าวสารเกี่ยวกับการรัฐประหารที่ไม่มีในสื่อกระแสหลัก เป็นช่องทางการสื่อสารของฝ่ายต่อต้านการรัฐประหารซึ่งทำให้รัฐบาลของคณะรัฐประหารพยายามเข้ามาควบคุมกำกับอินเทอร์เน็ตเป็นอย่างมาก ด้วยการสั่งปิดเว็บไซต์ที่มีท่าทีต่อต้านภาครัฐและละเว้นการกำกับดูแลเว็บไซต์ที่มีท่าทีสนับสนุนภาครัฐ⁹

ภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 อินเทอร์เน็ตยังคงมีบทบาททางการเมืองในการเคลื่อนไหวทางการเมือง เช่น การเคลื่อนไหวของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2551 และการเคลื่อนไหวของกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) ช่วง พ.ศ. 2552 - 2553 ปราบกฏการณ์ของอินเทอร์เน็ตพัฒนาไปสู่ยุคใหม่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ที่เริ่มเห็นได้อย่างชัดเจนในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2554 เมื่อเริ่มมีการนำสื่อสังคมออนไลน์อย่าง Facebook และ Twitter มาใช้ในการสื่อสารนโยบายของพรรคการเมืองและผู้สมัครรับเลือกตั้ง สื่อสังคมออนไลน์ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วในสังคมไทย จนเป็นเครื่องมือทางการเมืองสำคัญในการเคลื่อนไหวทางสังคมในช่วงเวลานั้น เช่น การเคลื่อนไหวของกลุ่มคณะกรรมการ

⁸ พัทธมน วงศ์นาค, “การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของประเทศไทย: แนวคิด พัฒนาการ และแนวโน้ม,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560), 1-2.

⁹ บัณฑิต จำรูญวงศ์สกุล, “การกำกับดูแลและแทรกแซงเว็บไซต์ทางการเมืองหลังเหตุการณ์รัฐประหาร 19 กันยายน 2549,” (วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), 131. อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 2-3.

ประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.) ช่วง พ.ศ. 2556 – 2557

กระทั่งใน พ.ศ. 2557 ได้เกิดการรัฐประหารขึ้นอีกครั้งโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ในยุคที่อินเทอร์เน็ตได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทย ประชากรจำนวนมากสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตผ่านอุปกรณ์เคลื่อนที่ และนิยมใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการเปิดรับข้อมูลข่าวสาร รัฐบาล คสช. ได้ตระหนักถึงอิทธิพลของอินเทอร์เน็ต จึงมีการใช้อำนาจจำกัดควบคุมอินเทอร์เน็ตเป็นอย่างมากโดยเฉพาะสื่อสังคมออนไลน์ ด้วยกลไกกฎหมายที่มีอยู่เดิม ประกอบกับการออกประกาศ/คำสั่ง คสช. ที่เกี่ยวข้องหลายฉบับ รวมถึงมีนโยบายที่ค่อนข้างเข้มงวดต่อการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต เช่น มีแนวคิดที่จะทำซิงเกิลเกตเวย์ (Single Gateway) หรือการมีเส้นทางเดียวหรือเส้นทางหลักไม่กี่เส้นทางในการเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตของประเทศออกไปสู่ต่างประเทศ เพื่อควบคุมการไหลเข้าและการไหลออกของข้อมูลสถานะที่ไม่พึงประสงค์ที่รัฐสามารถคัดกรองได้ ปรากฏการณ์นี้ทำให้ผู้คนตระหนักถึงปัญหาเสรีภาพบนอินเทอร์เน็ตมากขึ้น

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา แม้ Facebook ยังคงเป็นสื่อสังคมออนไลน์หลัก แต่สื่อสังคมออนไลน์ เช่น YouTube, Twitter, Instagram ก็พัฒนาขึ้นมาเชื่อมต่อผู้คนในระดับโลก อีกทั้งยังมีผู้พัฒนาแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์หน้าใหม่ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค ถึงระดับโลก เช่น Line, TikTok ซึ่งเป็นที่นิยมของสังคมไทย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายประเทศ ส่วน Facebook Messenger, WhatsApp เป็นที่นิยมในฝั่งตะวันตก เป็นต้น วัฏจักรการเกิดขึ้นและหายไปจากความนิยมของสื่อสังคมออนไลน์สมัยใหม่เหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ส่วนหนึ่งของสังคมโลกร่วมสมัยบนอินเทอร์เน็ตของผู้คนภายใต้ความสนใจร่วมกัน แพลตฟอร์มเหล่านี้จึงรองรับการกระทำแบบเครือข่าย (connective action) การสนทนา และการสร้างพื้นที่สาธารณะซึ่งอาจเป็นได้ทั้งพื้นที่เฉพาะเรื่อง การเมืองโดยตรง หรือข่าวสารทั่วไป สะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางความคิดบนพื้นที่สาธารณะในโลกไซเบอร์ที่ไม่แตกต่างจากพื้นที่จริง¹⁰ การเป็นพื้นที่สาธารณะดังกล่าวส่งผลให้อินเทอร์เน็ตเป็นชุมชนเสมือนจริงของผู้คนที่มาปฏิสัมพันธ์กัน โดยปราศจากพรมแดนทางกายภาพของรัฐ เปิดพื้นที่เสรีภาพในการแสดงออกและความเสมอภาคอันเป็นหลักการพื้นฐานสำคัญของอุดมการณ์แบบเสรีนิยมประชาธิปไตย

อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของอินเทอร์เน็ตมิได้มีเพียงมิติในการสร้างและพัฒนาประชาธิปไตยเพียงเท่านั้น หากแต่ในอีกมุมหนึ่งยังมีผลในทางลบต่อการพัฒนาประชาธิปไตยได้เช่นเดียวกัน เพราะสื่อสังคมออนไลน์บนอินเทอร์เน็ตในปัจจุบัน กลายเป็นตัวเร่งที่ขับเคลื่อนให้เกิดปรากฏการณ์ “ห้องแห่งเสียงสะท้อน” (echo chamber) ได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น เพราะมีระบบอัลกอริทึมช่วยกรองและแสดงผลข้อมูลที่ตรงกับความสนใจ ผู้ใช้งานก็มักจะสร้างเงื่อนไขเพื่อเปิดรับเฉพาะข้อมูลที่ตอกย้ำความเชื่อของตัวเอง เช่น กดเลิกเป็นเพื่อน (unfriend) สำหรับเพื่อนที่เห็นต่างทางการเมือง สื่อสังคมออนไลน์ทำให้ผู้คนตกอยู่ในฟองสบู่ของข้อมูล (filter bubble) ที่จำกัดโอกาสเข้าถึงข้อมูลทางการเมืองด้านอื่น ๆ¹¹

¹⁰ สุรศักดิ์ ศรีธรรมกุล, “การเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคดิจิทัล,” *วารสารมหาจุฬานาครทรรณ*, 7(10) (2563): 87-88.

¹¹ ปรับปรุงจาก ดนุภัทร โลหะพงศธร, “Echo Chamber เสียงสะท้อนในห้องที่มองไม่เห็น กับटकความคิดสุดโต่งที่ปลดได้ด้วยใจ,” <https://becommon.co/life/echo-chamber/> (สืบค้นเมื่อ 5 ตุลาคม 2563).

ในสังคมไทยจึงมีการถกเถียงต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ บนอินเทอร์เน็ตในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาอย่างกว้างขวางทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ไม่ว่าจะเป็นการตอบโต้จากผู้อยู่ในอำนาจรัฐ การดำเนินการทางกฎหมายของเจ้าหน้าที่รัฐ หรือแม้กระทั่งเสียงสนับสนุนเสียงคัดค้านจากประชาชนต่อการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐด้วยวิธีการต่าง ๆ ทั้งกลไกหลักที่เกิดขึ้นหลังการรัฐประหารใน พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2557 เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 และ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ร่วมกับประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 112 ความผิดฐานหมิ่นประมาท ดูหมิ่น อาฆาตมาดร้ายต่อองค์พระมหากษัตริย์ไทย และมาตรา 116 ความผิดฐานยุยงปลุกปั่น รวมทั้งกลไกรองอื่น ๆ เช่น การจัดตั้งศูนย์ต่อต้านข่าวปลอมประเทศไทย (Anti-Fake News Center Thailand) ของกระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ศูนย์ประสานงานการป้องกันปราบปรามและแก้ไขปัญหาการเผยแพร่ข้อมูลเท็จทางสื่อสังคมออนไลน์ในส่วนกลาง กระทรวง และจังหวัด เพื่อแผ่ขยายฐานอำนาจผ่านระบบราชการและระวังภัยคุกคามในสังคมการเมืองบนอินเทอร์เน็ตโดยการควบคุมกำกับจากมุมมองของรัฐ อีกทั้งยังมีข้อวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการปฏิบัติการข่าวสาร (Information Operation :IO) ของหน่วยงานรัฐที่คอยจับตาและมุ่งแสดงความคิดเห็นโจมตีกลุ่มผู้ไม่เห็นต่างจากรัฐ ซึ่งเป็นการสะท้อนแนวคิดหรือความคิดของรัฐที่มีต่อการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตได้อย่างชัดเจน

ภายหลังการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ. 2562 ซึ่งเป็นการเลือกตั้งที่มีปรากฏการณ์การใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างเต็มที่เป็นครั้งแรกของไทย (The first social media election) โดยสื่อสังคมออนไลน์ได้เข้ามามีบทบาทกระจายข่าวสาร รณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง กำหนดวาระข่าวสารและประเด็นสำคัญทางการเมืองตลอดจนเป็นช่องทางใหม่ในการรับรู้ข้อมูลการเลือกตั้ง ประชาชนสามารถใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นพื้นที่เรียนรู้เรื่องการเลือกตั้งกันเอง (Voter education by the people) ในทางกลับกันรัฐยังคงไม่เข้าใจพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์จึงมีการออกระเบียบมาควบคุมการสื่อสารและการใช้สื่อสังคมออนไลน์เพราะหลายเรื่องยังไม่เคยมีระเบียบออกมาก่อน¹²

การขยายตัวของการใช้สื่อสังคมออนไลน์บนอินเทอร์เน็ตแม้จะส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ทางการเมือง แต่อีกมุมหนึ่งการแบ่งขั้วทางการเมือง (Political Polarization) ที่มีอยู่แต่เดิมในสังคมไทย ได้ถูกถ่ายทอดเข้าสู่โลกไซเบอร์ ขณะที่สื่อสังคมออนไลน์เองก็ได้มีส่วนเร่งให้การแบ่งขั้วทางการเมืองขยายตัวมากยิ่งขึ้น ความคับข้องใจทางการเมือง (Political Frustrations) ของประชาชนมีเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางจากการบริหารงานของรัฐบาล รวมทั้งปัญหาในเชิงโครงสร้างสังคมการเมืองที่ยังไม่ได้รับการแก้ไข การปิดกั้นกดทับเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นดังกล่าวจึงก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวบนโลกไซเบอร์อย่างมากมาย และเชื่อมต่อกับการเคลื่อนไหวในโลกกายภาพ เช่น กลุ่มเยาวชนปลดแอก กลุ่มแนวร่วมธรรมศาสตร์และการชุมนุม กลุ่มนักเรียนเลว กลุ่มคณะราษฎร 2563 กลุ่ม REDEM กลุ่มทะลุฟ้า กลุ่มทะลุแก๊ส และกลุ่มไม่เอาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2563 - 2565 เป็นต้น โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวผ่านสื่อสังคมออนไลน์ด้วยการติด Hashtag ใน Twitter การตั้งกลุ่มใน Facebook การเคลื่อนไหวทางการเมืองใน Change.org การนัดหมายชุมนุมทางการเมืองผ่าน

¹² ไอลอว์, “เลือกตั้ง 62: โซเชียลมีเดียจะเป็นสมรภูมिरบสำคัญเป็นครั้งแรก,” <https://ilaw.or.th/node/5024> (สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2563).

Telegram การแลกเปลี่ยนสนทนาทางการเมืองใน Clubhouse ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับข้อวิพากษ์วิจารณ์การกระทำที่มีลักษณะเข้าข่ายว่าหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ละเมิดเสรีภาพของประชาชนบนอินเทอร์เน็ตเสียเอง ขณะที่ข้อโต้แย้งจากรัฐและปากฝั่งอุดมการณ์อนุรักษ์นิยมถึงการกระทำที่เป็นการละเมิดกฎหมาย วัฒนธรรม ศิลธรรม และความเป็นไทยบนอินเทอร์เน็ตเช่นเดียวกัน

งานวิจัยนี้จึงต้องการสร้างข้อถกแถลง (argument) ในประเด็นการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐในประเทศไทยว่ามีความแตกต่างจากแนวคิดตัวแบบการกำกับโดยรัฐ (State-Regulation) ซึ่งเป็นหลักการที่ใช้เป็นการทั่วไปในระดับสากลที่อำนาจตามกฎหมายอยู่กับรัฐผ่านการบังคับใช้กฎหมายโดยกลไกหน่วยงานรัฐต่าง ๆ อาจเรียกว่าเป็นระบบการใช้อำนาจกำกับโดยรัฐผูกขาดการออกกฎหมาย และบังคับควบคุมเหนือผู้เล่นอื่น ๆ (Statutory Regulation) แต่การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐในประเทศไทยมิได้มีเพียงการกำกับดูแลตามแนวคิดตัวแบบการกำกับโดยรัฐเท่านั้น หากแต่ยังมีอิทธิพลของรัฐพันลึก ตลาด บรรทัดฐานทางสังคมภายใต้มายาคติความเป็นไทยซึ่งเป็นอุดมการณ์หลักของรัฐไทย รวมทั้งสถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ตที่รัฐเป็นผู้ผูกขาดอย่างใดก็ตาม การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐกำลังถูกท้าทายจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองของประเทศไทยในปัจจุบันเป็นอย่างมาก งานวิจัยนี้จึงมุ่งทำความเข้าใจว่าแนวคิด หรือความคิดของรัฐในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตคืออะไร หรือวางอยู่บนหลักการ หรือตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งใด เพื่อคาดการณ์ทิศทางและแนวโน้มในอนาคตซึ่งจะเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาให้อินเทอร์เน็ตเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อสร้างสรรค์ประชาธิปไตยต่อไป

1.2 คำถามของการวิจัย

- 1) แนวคิดหรือความคิดในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตผ่านกลไกที่ใช้ในการกำกับดูแล และการกระทำต่าง ๆ ของรัฐทั้งทางตรงและทางอ้อมเป็นอย่างไร
- 2) ทิศทางการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐที่ผ่านมาเป็นอย่างไร และแนวโน้มการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐในอนาคตจะเป็นอย่างไร
- 3) แนวทางการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐในอนาคตควรเป็นอย่างไร

1.3 ข้อถกแถลงของการวิจัย (Research Arguments)

งานวิจัยนี้มีข้อถกแถลงของการวิจัยในประเด็น ดังนี้

- 1) การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐไทย มิได้มีเพียงการกำกับดูแลตามแนวคิดการกำกับโดยรัฐ (State-Regulation) ด้วยการออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมายโดยกลไกหน่วยงานรัฐต่าง ๆ เพื่อควบคุมเหนือผู้เล่นอื่น ๆ เท่านั้น หากแต่ยังมีอิทธิพลของรัฐพันลึก (Deep State) ตลาด บรรทัดฐานทางสังคมภายใต้มายาคติความเป็นไทย (Thainess) ซึ่งเป็นอุดมการณ์ของรัฐไทย รวมทั้งสถาปัตยกรรม/โครงสร้างอินเทอร์เน็ตที่รัฐเป็นผู้ผูกขาดอีกด้วย

2) การกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตในประเทศไทยมีลักษณะพิเศษ ซึ่งตัวแบบในการอธิบายการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต เช่น Pathetic dot theory ของ Lawrence Lessig ไม่อาจอธิบายได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ เนื่องจากอิทธิพลของรัฐพันลึก (Deep State) จะเข้ามามีบทบาทในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตเมื่อมี “สภาวะยกเว้น” งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นไปสู่การสร้างตัวแบบ (model) เพื่อเป็นทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) ในการอธิบายการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของประเทศไทย อันจะทำให้เห็นทิศทาง แนวโน้ม และเสนอแนะแนวทางการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมืองต่อไปในอนาคต

1.4 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดหรือความคิดในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตผ่านกลไกที่ใช้ในการกำกับดูแล และการกระทำต่าง ๆ ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตทั้งทางตรงและทางอ้อม
- 2) เพื่ออธิบายทิศทาง คาดการณ์แนวโน้ม และเสนอแนะแนวทางการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐในอนาคต

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ทำให้ทราบถึงแนวคิด หรือความคิดในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต ผ่านกลไกที่ใช้ในการกำกับดูแล และการกระทำต่าง ๆ ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตทั้งทางตรงและทางอ้อม
- 2) ทำให้ทราบทิศทาง แนวโน้ม และสามารถเสนอแนะแนวทางการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐในอนาคต
- 3) มีตัวแบบ (model) เพื่อเป็นทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) ในการอธิบายการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของประเทศไทย
- 4) นำไปสู่ข้อเสนอแนะในเชิงวิชาการ เชิงนโยบาย และเชิงปฏิบัติการ เพื่อปรับเปลี่ยนการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมือง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพโดยยึดคนเป็นศูนย์กลาง และสร้างความสมดุลในการออกแบบการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ ภาคทุนธุรกิจเอกชน และภาคประชาสังคม

1.6 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้ศึกษาการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตในส่วนของรัฐโดยศึกษาเฉพาะการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตเกี่ยวกับการเมือง มีขอบเขตของการวิจัยด้านระยะเวลา และขอบเขตของการวิจัยด้านเนื้อหา ดังนี้

1.6.1 ขอบเขตของการวิจัยด้านระยะเวลา ได้ศึกษาการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตช่วงระหว่าง พ.ศ. 2548 – 2565 เนื่องจาก พ.ศ. 2548 เป็นช่วงเริ่มต้นความขัดแย้งทางการเมืองร่วมสมัยที่ส่งผลต่อการเมืองไทยมา

จวบจนปัจจุบัน และเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตในเวลานั้นเป็นยุค Web 2.0 ซึ่งมีการขยายตัวของสื่อสังคมออนไลน์ ได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองที่สำคัญ จนถึง พ.ศ. 2565 ซึ่งเป็นยุค Web 4.0 ที่อินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์พัฒนามาจนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตผู้คนในสังคมไทย โดยใช้ระบบปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) และสถาปัตยกรรมข้อมูลบนสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook, YouTube, Twitter ที่ส่งพลังต่อการเมือง การบริหารจัดการข้อมูลขนาดใหญ่ ที่เกิดจากผู้ใช้เป็นผู้ผลิตสร้างเนื้อหาได้ด้วยตนเอง ขณะเดียวกันรัฐก็มีพัฒนาการในการกำกับดูแลอินเทอร์เน็ตทั้งทางตรงและทางอ้อมมากขึ้นเป็นลำดับเช่นเดียวกัน

1.6.2 ขอบเขตของการวิจัยด้านเนื้อหา การวิจัยนี้ แบ่งเป็น 3 ส่วนใหญ่ ๆ ได้แก่

- 1) ความคิด หรือแนวคิดของรัฐในการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ต โดยพิจารณาเฉพาะการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตในประเด็นทางการเมือง
- 2) ระดับความเข้มงวดของการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตของรัฐ อันมีผลมาจากปัจจัยต่าง ๆ โดยพิจารณาเฉพาะการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตในประเด็นทางการเมือง
- 3) มาตรการการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตทั้งทางกฎหมายและการกระทำของรัฐต่าง ๆ โดยพิจารณาเฉพาะการกำกับดูแลเนื้อหาอินเทอร์เน็ตในประเด็นทางการเมือง

1.7 จริยธรรมของการวิจัย

การวิจัยนี้ได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หมายเลขใบรับรอง: ว.141/2563 ภายใต้เลขที่สัญญา: ผปส 19/2562 ของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช และได้รับความยินยอมจากกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมการวิจัยทั้งหมด โดยผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลเฉพาะเกี่ยวกับตัวผู้เข้าร่วมการวิจัยเป็นความลับ และจะเปิดเผยได้เฉพาะด้วยเหตุผลทางวิชาการเท่านั้น นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมการวิจัยทุกคนมีสิทธิ์ที่จะถอนตัวเมื่อใดก็ได้